

4823

284

4-31

July
1884

32

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՉ Գ. Ն. ՇԻՇՄԱՆԵԱՆԻ

“ՊԱՏԱՍԻԱՆ”ԻՆ ՎՐԱՅ

Ի ՍԱՄՈՒՆԷ Գ. ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

مصارف آمریقاں مسیونر شرکتی طرفدن تسویه اولته رق
فی ۲۲ ربع الاول ۳۰۲ و ۲۷ کانون اول ۳۰۰ نمرو ۸۷۱
معارف عومیه نظارت جلیله سنک رخصتیه

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ա. ՅԱԿՈԲ ՊՅԱՃԵԱՆ

1884

284
4-31

2001

2010

24
31

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՉ Գ. Ն. ՇԻՇՄԱՆԵԱՆԻ

“ՊԱՏԱՍԽԱՆ”ԻՆ ՎՐԱՅ

Ի ՍԱՄՈՒԵԼԷ Գ. ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ

مصارفي آمرىقان مسيوئر شركتى طرفندن تسويه اولنه ريق
في ٢٢ ربع الاول ٣٠٢ و ٢٧ كانون اول ٣٠٠ نمرو ٨٧١
معارف عموميه نظارت جليله سنك رخصتيله

ԿՈՍՏ ԱՆԴՆՈՒՊՈՂԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ա. ՅԱԿՈԲ ՊՕՅԱՃԵԱՆ

1884

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

ԱՒԵՏԱՐԱՆԻՉ Գ. Ն. ՇԻՇՄԱՆԵԱՆԻ

“ՊԱՏԱՍԽԱՆ”ԻՆ ՎՐԱՅ

Աւետարանիչ Գ. Ն. Շիշմանեան Պատասխան անուն գրուած մը հրատարակած է մեր “Յայտարար Ճշմարտութեան” գրքուկին դէմ, որուն միայն առաջին մասը նուիրած է մեր գրուածոյն պատասխան լինելու: Հաւանական է սակայն, թէ ընթերցողաց շատեր կը հարցունեն մեր հետ թէ Ս.յս ի՞նչ անուն է որ տրուած է այդ գրութեան և ի՞նչ պարունակութիւն. ո՞ր է անոր մէջ պատասխան “Յայտարար Ճշմարտութեան”ի. անոր ո՞ր հարցման կամ առարկութեան կամ դադափարին պատասխան կայ անոր մէջ:

Դիտողութեան արժանի է որ Պատ. Շիշմանեան բաւական խնամով ջանացած է ազատել զինք “Յայտարար Ճշմարտութեան”ի մէջ իւր վարդապետութեան և ընթացից դէմ յարուցուած այն ոչ սակաւ խնդրոց և առարկութեանց պատասխանելէ, և խոյս տալ հոն իւր առջիկ ելած գծաւարութիւններէն, և ընտրած է անոնցմէ քանի մը հատ միայն, որոց կարծեր է թէ կարող է տալ պատասխան: Սակայն ի վերին երեսս անգամ նայող մը կընկայ անմիջապէս ըսել թէ Պատ. Շիշման-

39372-67

եան գրած է իւր այն տետրակը լոկ պատաս-
խան մը տուի ըսելու համար:

Մեզ այնպէս կը թուի թէ ինչպէս հե-
ղինակին ամէն ճշմարիտ բարեկամը արտա-
քուստ նոյնպէս և անոր հետեւողներէն կամ
հաւատակիցներէն ոչ սակաւ ուրախ կ'ըլլային
եթէ գրած չըլլար նա այնպիսի «Պատասխան»
մը որ իսպառ զուրկ է պատասխանէ մը ա-
կընկալուած հանգամանքներէն, և եթէ գիտ-
նային այն գրուածոյն հրատարակուելէն առաջ
անոր այնպիսի պատրաստութիւն մը ըրած
ըլլայր, պիտի յորդորէին զնա ըսելով թէ ա-
ւելի լաւ կ'ընէր որ լռութիւն պահէր, քանի
որ պատասխանելու կարողութիւն չունի:

Դիտողութեան արժանի է նաև որ նա մեր
կողմանէ գրուածները, զորս յառաջ կը բերէ
իւր «Պատասխան» ին մէջ, պէտք չունի
ըստ մեծի մասին, և անոնց միայն մէկ մասը
և մէկ կողմը ցուցուցած է, ինչպէս նոյնն ըրած
է նաև Սուրբ Գրքէն յառաջ բերած վկայու-
թեանց, անշուշտ այն իրաւացի համոզմամբ
թէ կարող պիտի չըլլար հասնիլ իւր նպատա-
կին, եթէ ամբողջ ընդօրինակէր զայնս:

Դիտողութեան արժանի է անոր գործածած
լեզուն ևս, կրիւք և նախատալից և լի մաղձի
դառնութեամբ: Արդարեւ յայտնի է թէ երբ
անքաղաքավար անձինք իրենց ընդդիմախօսին
դէմ օրինաւոր փաստ և պատասխան չունե-
նան տալու և զիրենք անկարող դիմանալու
պատասխանելու հզօր փաստից, կիրք կ'եղեն,
չեն գիտնար ինչ կը խօսին, կը նախատեն,

լուտանք և ամէն անվայել խօսքեր կը ժայթ-
քեն իրենց բերաններէն. բայց «Աւետարա-
նիչ» մը սպասուելու չէր այսպիսի բաներ:

Արդարեւ արժան էր որ առ ոչինչ գրէինք
այն անկարգ և խեղճ գրութիւնը, որ ինչպէս
իւր քերականական սխալներով նոյնպէս և
ըրած տրամաբանութիւններով կիրթ ճաշակի
և առ հասարակ ողջամիտ դատողութեան
նողկանք կ'ազդէ, սակայն ինչ ինչ պատճառ-
ներով լաւագոյն համարեցանք սոյն դիտողու-
թիւններն ընել յուսարով թէ անօգուտ պիտի
չըլլայ ճշմարտութեան փաստին, և մանաւանդ
այնպիսի անձանց որ արդէն ծանօթութիւն
չունենալով «Յայտարար ճշմարտութեան»
ծիշդ պարունակութեանը, թերեւս հաւատ
ընծայեն Պատ. Շիշմանեանի զրպարտութեանց,
և ոյսպէս սխալ գաղափար ունենան մեր գրու-
թեան վրայ, ինչպէս որ նա ամենայն ճիշդ
թափած է կոտորել, եթէ հնար է, մեր գրք-
քուկին ազդեցութիւնը, փորձելով նաև վա-
տահամբաւել զմեզ, և մանաւանդ ծածկել
ճշմարտութիւնը: Ուրիշ և ոչ նուազ կարեւոր
օգուտ մ'ալ այս կրնայ ըլլալ որ հեղինակին,
որ կը պարծի իբրեւ Աւետարանիչ, «գիմակը»
«վար» առնուի, թէպէտ նա արդէն յայտ-
նած է ինքզինք, թէ ինչպիսի մարդ է իսկա-
պէս, և ինչ են իւր վարդապետութիւնը, և
որպէս զի հասարակութիւնը լաւ ճանչնայ
զնա, և չխաբուի անոր անոտի ցոյցներէն:

Միայն թէ այս առթիւ կը թելադրենք ըն-
թերցողաց որ երբ մեր և կամ անոր գրու-

թիւնները կարգան, երկու կողման գրութիւններն ալ ունենան իրենց քով և բաղդատեն իրարու և Սուրբ Գրոց հետ, ուր որ հարկ է, և անատեն աւելի յատակ պիտի տեսնեն թէ ո՛ր է ճշմարտութիւնը, և ո՛ր կողման փաստերն են իրաւացի:

Խնդիրն այն կարգով ձեռք պիտի առնունք ըստ կարի, ինչ կարգով որ կը գտնենք «Պատասխան»-ին մէջ:

Պատ. Շիշմանեան իւր տետրակին խորագրէն և յառաջաբանէն սկսելով յաճախ կը յիշէ «Բողոքականաց կողմանէ հրատարակուած», «Բողոքական հեղինակ», և այլն բառերը, իբր այն թէ ինք եղած չըլլար Բողոքական: Արդեօք ինչո՞ւ կը փափաքի Բողոքական չկոչուիլ: Կոչուի՞ր այդ անուան նախատինքն իւր վրայ առնուի: Բայց այս քաջ թող գիտնայ որ զինք ինչ անունով և կոչէ, Բողոքական տիտղոսը չկրնար ի բաց քեցել իւր վրայէն: Նա կը խորշի յարանուանութենէ սակայն աշխարհ պիտի կոչէ զնա յարանուանութեան մը տակ. նա կը փափաքի իւր ընտրած և իրեն սիրելի անուամբ կոչուիլ, (որ այն ալ յարանուանութիւն մը եղած կ'ըլլայ) սակայն աշխարհք նորա փափաքին համապատասխանող տիտղոս մը անոր ընծայելու փոյթ պիտի չտանի: Պիտի ճանչնայ զնա Բողոքական ընդհանուր անուամբ: Պատ. Շիշմանեան եթէ «Քրիստոսի աշակերտ» է, ինչո՞ւ յանձն չառնուի նախատուիլ Քրիստոսի համար՝ Բողոքական անունը կրելով:

Եւ սակայն շատ ուրախ կ'ըլլայինք եթէ հնար ըլլար Պատ. Շիշմանեանի վրայէն վերցունել Բողոքական անունը, զի անոր ևս Բողոքական կոչուիլ մեծ նախատինք կը բերէ Աւետարանականաց վրայ: Վասն զի Պ. Աւետարանիչ գլխովին զուրկ է դարուս Աւետարանական լուսաւորութենէն: Նա չէ այս դարու մարդ: Պատ. Շիշմանեան միջնագարեան գաղափարներով տողորեալ խաւարավտ մոլեռանդի մը հաւատքն և համոզմունքը (°) կը տածէ իւր մէջ և կ'արտայայտէ, սահմաններ դնելով, վճիռներ արձակելով թէ իրեն պէս չխորհողը և չհաւատացողը չէ աշակերտ Քրիստոսի, և պատգամ կ'որոտայ սէգ և խըրոխտ բանիւք թէ իսպառ կորսուած են բոլոր անոնք որ իրմէ տարբեր յարանուանութեանց և կրօնից կը վերաբերին: Այսպիսի գլուխ, այսպիսի պահանջք, այսպիսի անբանաւոր տեսութիւն Պապէ մը կրնար սպասուիլ և ոչ թէ այնպիսի անձէ մը որ կը պարծի լինել խոնարհ աշակերտ Քրիստոսի և կը կոչէ ինքզինք Աւետարանիչ:

Պ. Աւետարանիչ թող աղէկ բանայ իւր աչքը և տեսնէ որ աշխարհ այլ ևս մնացած չէ այն խաւար վիճակին մէջ ինչպէս էր երբեմն: Աշխարհ հիմա չկլլեր անոր և նմանեաց պատգամները և չսոսկար անոր փրօցուողց և անամէջ սպառնալիքներէն: Թող աղէկ բանայ իւր աչքը և գիտնայ թէ անցած է այլ ևս այն դարը երբ նիւթական կրօն քարոզելով ժողովուրդ կրնար շահիլ: Այժմ՝ Քրիստոսի

տոնեայք դո՛հ կ'ըլլան և յագուրդ կը զգան եթէ հոգեւոր և «բոլի կըծ» քարոզուի անոնց փոխանակ նիւթականի, և առաջարկուի անոնց պաշտել զՀոգին Աստուած «հոգւով և ճըշմարտութեամբ» (Յովհ. Գ. 24):

«Պատասխան»ի յառաջաբանին Դ երեսին վրայ այսպէս կը գրէ նա. «Բողոքական հեղինակը «գիտնական գրուածք»ներու և «հըմտալից ծանօթութիւն»ներու կը դիմէ իւր վարդապետութիւնները հաստատելու, և ոչ թէ Սուրբ Գրոց վկայութեանց:» Բայց Պատ. Շիշմանեան սխալ հասկցեր է: Մենք մեր ըսածը հաստատելու համար գիտնականաց գրութեանց չենք դիմեր. մենք չունինք անսխալ վճիռ տուող ոչ անհատ մարդ և ոչ ժողով մարդկանց, որչափ և սուրբ և գիտնական ըլլան անոնք: Մենք այն «գիտնական գրուածքներ»ը և «հմտալից ծանօթութիւն»ները յառաջ բերած ենք մեր գրքուկին մէջ՝ ոչ իբրեւ բացարձակ հեղինակութիւնք և ընթերցողին դատողութեան վրայ ազդեցութիւն բանեցունելու կամ զնա նախապաշարելու համար, այլ, ինչպէս պարզապէս ըսած ենք, անոնց տեսութիւնները ընթերցողաց առջև դնելու համար, որ անոնք անձամբ դատաստան ընեն ազատապէս իրենց համար թէ ինչպէս արժան է վարիլ կրօնական այնպիսի խնդրոց մէջ որոց վրայ Սուրբ Գիրք որոշ բան մը չեն ըսեր կամ լռութիւն կը պահեն: Մենք բնաւ չենք պարծիր թէ կրնանք Սուրբ Գրքով լիովին հաստատել այն խնդիրները որոց լուծման օժանդակ

ըլլալու համար գիտնոց գրուածքներէն մի քանի կտորներ թարգմանելով դրինք մեր գրքուկին մէջ: Ըստ մեզ այն գիտնական գրուածոց թարգմանուելուն առիթ եղող խնդիրներն այնչափ գրաւելու չեն ֆրիստոնէից ուշադրութիւնը, ըստ որում բացորոշ յայտնութիւն չկայ անոնց վրայ ի Սուրբ Գիրք: Մեր ուշադրութիւնը գրաւած են, և կը համարինք թէ պէտք է գրաւեն համայն ֆրիստոնէից ուշը, յաւետ այն դադափարները և հակաւետարանական վարդապետութիւնները, զորս յայտնած է Պատ. Շիշմանեան մկրտութեան խընդրոյն վրայ խօսելու առթիւ:

Պատասխանի յառաջաբանին 2 երեսին վրայ հեղինակը թունալից հրատարակութիւն կը կոչէ «Յայտարար ճշմարտութեան»ը և նրմանները: Արդարեւ մեք ևս շատ քաջ գիտէինք թէ մեր կողմանէ գրուածքները ծանօթ խընդրոյն վրայ, մեծ հարուած պիտի տային իբրեւ թոյն Պատ. Շիշմանեանի փաստին, վասն որոյ այս նկատումով իրաւամբ կը կոչէ նա զայնս թունալից հրատարակութիւն. բայց թէ իրօք թունալից են անոնք ուրիշ իմաստով, և թէ Պատ. Շիշմանեանի գործին փնտս տալէն զատ ուրիշ փնտս ունի՞ն, և անմահ հոգւոց փրկութեան փնտսակա՞ր են թէ օգտակար, ընթերցողը կրնայ դատել Աստուծոյ խօսքին հետ բաղդատելով զայնս և ոչ թէ «Պատասխան»ի հեղինակին արձակած վճռէն ազդուելով:

Երես 10ին մէջ այսպէս կ'ըսէ. «Հայոց եկեղեցւոյն բոլոր վարդապետութիւնները Սուրբ

Գրոյց հակառակ կը համարի Բողոքականութիւնը:” Այս պարզ դրաւարտութիւն է: Արդարեւ Բողոքականութիւնը բաւական տարբեր է Հայոց եկեղեցիէն, բայց նոյն ժամանակը Հայոց եկեղեցւոյն շատ վարդապետութիւնները համաձայն Սուրբ Գրոյց լինել կը խոստովանի:

Եր. 11—13ին մէջ կ’ըսէ. “բոլորովին միտացի ենթադրութեամբ, մկրտութիւնը թըլփատութեան տեղ դնելով. . . Բողոքականութիւնը, Քրիստոնէական մկրտութիւնը աննշան և չոկ արտաքին արարողութիւն՝ կը համարի քանի որ Հայոց եկեղեցին բոլորովին ազօր հակառակը կ’ընդունի: . . . Այդ իրողութեանց դէմ ի՞նչ բռն կ’ուզէ Յայտաբար ճշմարտութեան հեղինակը, երբ կ’ըսէ թէ Մեր ազգային Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյն հետեւիլ և նմանիլ այս մասին՝ ճահաւորագոյն է, . . . Բողոքական հեղինակին այս ձեւը Լուսաւորչական եկեղեցւոյն համարումը ստանալու համար շողորդութիւն մը չէ:”

Բայց Պատ. Շիշմանեան “Յայտարար ճշմարտութեան”ի 38 և 39 երեսներուն մէջ գրուածը պակաս ընդօրինակած է: Մեր գրածին կատարեալ ընդօրինակութիւնն է այս. “Մեր ազգային Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցին, հանդերձ այլ Քրիստոնէայ եկեղեցեաց ամբողջութեամբ, ի բաց առեալ միայն Մկրտիչեանը, և աշակերտ կամ ֆէմիլիական կոչեցեալը, մակաբոլորութիւն ընդունելու համար

անոնց հետեւել և նմանել այս մասին՝ ճահաւորագոյն է,” և այլն: Պատ. Շիշմանեան դուրս է ձգած ընդօրինակած տառերը, “մակաբոլորութիւն ընդունելու համար” խօսքը, և ուշադրութիւն չէ տուեր “այս մասին” բառերուն, յայտնադէս այն նպատակաւ որ հակառակութիւն ցուցունէ մեր գրուածոյն մէջ:

Ընթերցողը կրնայ դատել թէ մեր գրուածոյն մէջ շողորդութեան նշան կը տեսնուի, քանի որ վերի մեր խօսածին անմիջապէս կը կցենք այս խօսքը. “պատճառն որ ըստ մեր տեսութեան և համոզման, Սուրբ Գիրքը զմեկրտութիւն չեն ներկայացուներ լինել ուրիշ բան, այլ միայն նուիրումն, և նշան ու կնիք ուխտին ընդ Աստուծոյ, որպիսի էր թրկատութիւնն ի հնումն” Մովսիսական դրութեան տակ:

Եր. 14ին մէջ ընդօրինակած է սա խօսքը. “Ուրեմն ստոյգ չէ՞ որ մանկանց մկրտութիւնը աստուածային սահմանադրութիւն է, թէ այն նոր բան չէ, բայց որ նոյն իսկ առաքեալներէն գործադրուած է:” Ասով հասկցունել ուզելով ընթերցողին, թէ մենք ըսած ենք այդ խօսքը մեր կողմանէ. որ չէ այնպէս, այլ իբրեւ ուրիշ հեղինակի խօսք թարգմանուելով գրուած է այն և է շարունակութիւն այն հեղինակին փաստաբանութեանց, ինչպէս քաջ պիտի տեսնեն ընթերցողք Յայտ. ճշմ. 21—30 երեսներուն մէջ: Թող հաճի ընթերցողը աչքէ անցունել նաև Յայտ. ճշմ. 14—21 երեսները:

Բայց ինչպէս ըսած ենք քիչ մը վերը, մենք իբրեւ վճիռ չենք համարիր այն գիտնական անձանց գրուածները. արդէն ըսած ենք (Յայտ. Ճշմ. եր. 30,) թէ «լնթերցողին ազատ դատողութեանը կը յանձնեմ այս փաստերուն ինչ աստիճանի զօրութիւն ունենալը որոշել: Բայց ինչպէս ըսինք, թէ և ըստ մեզ զօրաւոր փաստեր են ասոնք ի նպատակ մանկամկրտութեան վաւերական և աստուածային ծագմամբ լինելուն, այսու ամենայնիւ դարձեալ պարտիմք կրկնել թէ Սուրբ Գրոց մէջ որոշ ու դրական պատուէր մը չկայ ֆաշ մանուկ կամ չափահաս մկրտուելու մասին:» Մեր այն գրուածները թարգմանելուն և հրատարակելուն նպատակն է օգնութիւն մ'ընել ընթերցողաց (եթէ պէտք կը զգան, որք եթէ կը կամին, ծանօթ նիւթոյն վրայ ուրիշ գըրուածներ ալ կրնան կարդալ,) որ դիւրաւ որոշեն թէ ո՛ր կողման դադափարն աւելի բանաւոր է, և որ «ամէն մարդ իւր միտքը հաճեցունէ» այդ մասին, «զի ո՞վ կարող է համարձակիլ որոշել վճռել այնպիսի խնդրոց վերաբերեալ բաներ, որք ի Սուրբ Գիրս պարզ և որոշակի յայտնուած չեն, և ոչ ալ բացարձակ հրաման մը կամ հրահանգ տրուած է անոնց նկատմամբ:» Այս խօսքերն ալ լաւ թող կարդայ Պատ. Շիշմանեան Յայտ. Ճշմ. 11, 12 երեսներուն մէջ:

Եր. 14, 15ին մէջ կ'ըսէ մեզ համար այսպէս. «Իւր աշխատութեանը մէջ շատ տեղեր կը խօսի մեր քարոզած վարդապետութեանց վրայ,

իբր այնպիսի մտորութիւն մը, որուն վրայ «ուղղադատ և ողջամիտ ֆրիստոնեայ մը չկըրնար առանց սոսկալու և միանգամայն պըժգալու նայիլ:» Եւ այնուհետեւ կ'ըսէ ի մէջ այլոց. «մինչեւ հիմա մեր քարոզութիւնները և հրատարակութիւնները ընթերցողները արդէն համոզուած են ոչ թէ խօսքերով այլ Սուրբ Գրոց վկայութիւններով, թէ մենք ֆրիստոնեայ ենք Աւետարանին ճշմարտութեանց համաձայն, որուն նաեւ աշխարհ կը վկայէ:» և այլն:

Մենք դարձեալ կը կրկնենք ինչ որ յառաջ կը բերէ հոն «Պատասխան»ի հեղինակը, թէ իրօք ողջամիտ և ուղղադատ ֆրիստոնեայ մը չկրնար առանց սոսկալու և միանգամայն պժգալու նայիլ այն վարդապետութեանց վրայ զորս կը յայտնէ նա: Բայց մենք միայն այդ չենք ըսած, ըսած ենք նաեւ, և արժան կը համարինք կրկնել հոս յեցեալ ի Սուրբ Գիրս թէ Պատ. Շիշմանեան «Աւետարանին պարզ ճշմարտութիւնքն ու էական վարդապետութիւնքն հիմն ի վեր կը տապալէ, և քրիստոնէական սուրբ և հոգեւոր կրօնին ոգին իսպառ ի չիք դարձունելու, գողցես, յատուկ նպատակաւ խորթ ու օտար դադափարներ կ'արտայայտէ:» «Եւ արդարեւ ուղղադատ և ողջամիտ ֆրիստոնեայ մը չկրնար առանց սոսկալու և միանգամայն պժգալու նայիլ այն բանից վրայ, զի յայտ յանդիման կ'երեւի հոն բռնադքօսութիւն և չարաչար կիրառութիւն Սուրբ Գրոց կենարար բանից իմաստիցը: Եւ

չենք վարանիր ըսել թէ այնու (Պատ. Շիշմանեանի) տեսութեամբ նկատելով այն կենարար խօսքերը կ'ըլլան մահուան հոտ դէպի մահ՝ և ոչ թէ «կենդանութեան հոտ դէպի կենանք»։
Եւ Պ. Աւետարանի գրուածոց մէջ «կը տեսնուին հակասութիւնք, անել ճանապարհ, հաւառակ Աւետարանի և ուղիղ բանի վարդապետութիւնք, և պարզ մղորութիւնք, որոց միամիտ հետեւողք ի կորուստ մատնուելու վտանգին մէջ են»։ Զի նա կը վարդապետէ թէ առանց ի չափահասութեան և ընկղմամբ մկրտուած լինելու

Առէ՛ք զիս և ինչպէս ընել,
Մեղացի Բողոքական զիս և ինչպէս առնուլ,
ԶՀոգին Սուրբ զիս և ինչպէս ընդհանել,
Վերստին զիս և ինչպէս քննել,
Աստուծոյ որդեկէի զիս և ինչպէս ըլլալ, ևն։

Ո՛չ ապաքէն այսպիսի վարդապետութիւնք, գաղափարք և համոզմունք ֆրիստոնեութեան հոգեւորութիւնը կը կապտեն և մարդուս յոյսը ջրոյ և նիւթոյ և մարդու վրայ դնել կուտան, քանի որ Պատ. Շիշմանեան բացարձակապէս ջուրը մանելու և թաղուելու հետ կը կապէ զայնս։

Կը վարդապետէ թէ մարդս կրնայ առանց Աստուծոյ Հոգւոյն օժանդակութեան հաւատալ, ապաշխարել և սուրբ ըլլալ։ Զի մկրտուելէ առաջ հաւատալ, ապաշխարել և սուրբ ըլլալ՝ ըսել է Աստուծոյ Հոգին չառած հաւատալ, ապաշխարել և սուրբ ըլլալ, վտանգի

ըստ Պատ. Շիշմանեանի Սուրբ Հոգին հնար չէ ընդունել առանց մկրտուելու։

Կը վարդապետէ թէ ֆրիստոնեայք աղօթք ընելու չեն հեթանոսաց, անհաւատից և անշեղջ մեղաւորաց համար։

Ո՛չ ապաքէն այս ևս հակառակ է Յիսուսի և առաքելական պատուէրին, որ կը պատուիրեն Սուրբ Գրոց մէջ շատ տեղեր և օրինակաւ ալ կը ցուցունեն աղօթել հալածչաց և «ամէն օր» «հաւար»։ Տես Յայտ. Ճշմ. եր. 135—143։

Կը վարդապետէ չինդրել զՀոգին Սուրբ, ոչ հաւատացելոց, ոչ անհաւատից և ոչ չառաց համար։ Զխորհելով թէ հաւատացեալք պէտք ունին Հոգւոյն Սրբոյ նոր նոր շնորհաց և յօրութեան, մխիթարութեան և համարձակութեան, և անհաւատք ի հաւատս առաջ նորդուելու և չարք՝ սրբուելու համար։ Տես Յայտ. Ճշմ. եր. 110—135։

Կը վարդապետէ այնպիսի իմն որ ընթերցողին մտաց մէջ տարակոյսներ ծագին թէ ֆրիստոն ընդունած էր զՀոգին Աստուծոյ նախ քան զմկրտութիւն իւր։ (Յայտ. Ճշմ. եր. 80։)

Հարկ չէ յիշել հոս Պատ. Շիշմանեանի բոլոր վարդապետութեանց հակասութիւնները և մտորական գաղափարները. Յայտարար ճշմարտութեանն ուշի ուշով կարդացողն անոնց մէջ շատեր պիտի գտնէ ցուցուած և անոնց պատասխաններ տրուած Սուրբ Գրոց վկայութիւններով։*

*Զորմանալի է որ «Պատասխան»ի հեղինակը չէ տեսած մեր գրքուկին մէջ այն բազմ

Պատ. Շիշմանեան ըսելէ ետքը թէ «Մենք ֆրիստոնեայ ենք Աւետարանին ճշմարտութեանց համաձայն» և այլն, պարծանօք կը խօսի Միացեալ Նահանգաց հանգուցեալ նախագահ Կարֆիլտի վրայ, կոչելով զնա իրենց եղբայրներէն մին, և իրենց հաւատակիցը, և այլն. յիշելով նաև անոր վրայ տրուած բարի վկայութիւնը շատ ֆրիստոնեայ կողմէ Կրնայ ըլլալ որ այդ վկայութիւնը ճշմարիտ եղած ըլլան. մեք ևս կը յուսանք թէ նա էր բարեպաշտ ֆրիստոնեայ, և թէ փրկուեցաւ Բայց թէպէտ այն սիրելի անձը անուամբ «Աշակերտ» ներէն ըլլայ, միթէ հնար չէ որ անոր գաղափարները տարբեր եղած ըլլան շատ բաներու մէջ Պատ. Շիշմանեանի քարոզածներէն և ընդունած չըլլայ այն սոսկալի և պզգալի գաղափարները և վարդապետութիւնները որք դատապարտուած են «Յայտարար ճշմարտութեան» ի մէջ և դատապարտելի են իսպառ։*

մաթիւ փաստերը և վկայութիւններն ի Սուրբ Գրոց յառաջ բերուած, ժխտելու համար անոր վերոյիշեալ վճիռները, և տակաւին կ'ըսէ «Պատասխան» ի 14 երեսին վրայ մեզի համար, «բայց ի՞նչ փաստերով կը հաստատէ իր ըսածը. ինքը Ս. Գրքէն վկայութիւն մը յառաջ չբերեր», և այլն։

*Մենք բնաւ երբէք չենք կրնար ըսել թէ Կարֆիլտ Պատ. Շիշմանեանի յայտնած բոլոր գաղափարները և անոր քարոզած այն մոլորական վարդապետութիւններն ընդունած էր։

Ո՛չ ապաքէն սակաւաթիւ անձանց մէջ որ անկէ մկրտուած են, կան որ ունին այլ և այլ դատաւարներ իրարու հակառակ։ Եւ անոնք ամէնքն ալ միամտաբար և ամբողջովին չեն ընդունած նորա քարոզած և պաշտպանած բոլոր վարդապետութիւնները։ Մենք լաւ գիտենք որ անոնցմէ ոմանք յարած են այն յարանուանութեան՝ միայն չափահաս մկրտուելու համար, կան և այլք ոմանք որ իրարմէ տարբեր բացատրութիւններ կու տան անոր սորվեցուցածներուն։

Իսկ դալով սխալ վարդապետութիւններ քարոզող կամ դաւանող յարանուանութեանց և կրօնից հետեւողներու փրկուելու կամ կորսուելու խնդրոյն, այս կրնանք ըսել թէ՝ եթէ կան անոնց մէջ փրկեալք կամ սուրբ անձինք, այն նշան կամ ապացոյց չէ միշտ թէ ուղղափառ է այն կրօն կամ յարանուանութիւն յորում կը գտնուին նոքա, ինչպէս որ սխալ կամ սուտ եղած չըլլար միշտ կրօն մը երբ չարեր և կոր-

Կարֆիլտ կրնայ Պատ. Շիշմանեանի յարանուանութեամբ կոչուիլ և քանի մը բաներու մէջ նոյն ըլլալ անոնց երկուքին դաւանութիւնը, բայց հաւանական չէ որ այն հակառակ Աւետարանի ոգւոյն և ուղիղ բանի վարդապետութիւններն ընդունած ըլլայ նա և այնպիսի անբանաւոր և թիւր համոզումներ տածէ իւր մէջ այսպիսի լուրջորեալ դարու մէջ և իւր բարձր կրթութեամբ, և տակաւին ըլլայ նաև բարեպաշտ ֆրիստոնեայ և սուրբ վարուց տէր։

սուածներ կը գտնուին զայն դաւանողաց մէջ։ Այնպէս որ բոլոր մեզ ծիծաղաշարժ է Պատ. Շիշմանեանի վերոյիշեալ ձեռնարկութիւնը որ յապացոյց իւր յարանուանութեան Աւետարանին ճշմարտութեանց համաձայն լինելուն, օրինակ կը բերէ այնպիսի անձ և որուն նշանակամբ պատճառ ունինք տարակուսելու թէ չէր դաւաներ ճիշդ այնպէս ինչպէս կը դաւանի և կը վարդապետէ Պատ. Շիշմանեան։ Մենք կը յուսանք թէ Աստուած իւր ընտրեալ ծառաներն ունի այլ և այլ կրօնից մէջ։ Բայց թէ ինչպէս կրնայ ըլլալ այդ, դիտնալ Սրբապետին և Ամենիմաստին միայն է անկ։ Կուսակալ իսրայելի մէջ եօթն հազար անձինք պահած էր Աստուած որք Բահադին ծուր չէին կրկնած, թէպէտ Եղիա կը կարծէր թէ միայն ինքն էր մնացած որ կը պաշտէր զԵհովայ (Դ. Թագ. ԺԹ. 9—18)։

Եր. 16, 17ին մէջ Պատ. Շիշմանեան կը ներկայացունէ գիտողականութիւն իբրեւ «լայն և ընդարձակ ճամբայ», պատճառն որ մենք «մեկնութիւն ալ կ'ընդունինք Աստուածաբանութիւն ալ». . . և «չենք խորշիւր անուններէ և բառերէ, չենք վախնար ծիսից և արարողութեանց ձևոյն փոփոխութիւններէն», բայց զանց ըրեր է միջանկեալ և կարեւոր խօսքը. զի այսպէս պէտք է կարդացուի այն. «Մեկնութիւն ալ կ'ընդունինք Աստուածաբանութիւն ալ, Դայն ինչ Սուրբ Գրոյց ոգոյն հախառի լույս, և եւանդոս հիմնական խաղաղութիւնը մեր հոգիներէն» (Յայտ. ճշմ. եր. 58)։

Բայց մենք արդէն ցուցուցած ենք Պատ. Շիշմանեանի թէ ինք ևս չատ բաներու մէջ մեզ նման կը վարի։ Նա ինչ պատշաճութեամբ և իրաւամբ որ զանց կ'ընէ կամ կը փոփոխէ «Յայտ. ճշմարտութեան» ի 53—57 երեսներուն մէջ յիշուած «օրինակ»ներն և «պատուէր»ները, մեր ևս նոյն պատշաճութեամբ և իրաւամբ։ Հոն ցուցուած է նաև որ Պատ. Շիշմանեան կ'ընէ այնպիսի բաներ, որոց ոչ «օրինակ» կայ ի Սուրբ Գիրս և ոչ «պատուէր» այնպէս ընելու։ Թող հաճի վերստին և աւելի ուշադրութեամբ կարդալ մեր գրքը. ըսկին 54—60 երեսները, և հոն պիտի համոզուի, յուսամք, թէ ինչ բանով որ ուրիշը կը դատէ անով կը դատապարտէ իւր անձը, վասն զի ինք ևս որ կը դատէ՝ կ'ընէ նոյն բաները (Հռոմ. Բ. 1), և խօսքը ետ պիտի առնու, եթէ ոչ պիտի խոստովանի թէ ինք ևս այն բաներուն մէջ իւր միտքը հաճեցուցած է և է «լայն ճամբու մէջ» և «նորընծայ Պապ», ինչպէս հաճեր է այդպիսի տիտղոս մը տալ ուրիշին։

Եր. 18—20ին մէջ Պատ. Շիշմանեան Յայտ. ճշմ. 7—9 երեսներուն մէջ մեր դրամները բոլորովին ծամածռելով և խեղաթիւրելով կը ներկայացունէ։ Իբր թէ մեր միտքը հոն մկրտութեան նշանակութեան կամ նպատակին վրայ խօսիլ եղած ըլլար. որ չէ այնպէս։ Ուշադրութեամբ կարդացող մը իսկոյն պիտի հասկնայ թէ այդ չէ խնդիրը։ Մենք կ'ընդունինք թէ «Քրիստոնէական մկրտութիւնը Քրիս-

սոսի վրայ առջի սորվելիքներուն մին է", և թէ Գրիառոնեայք սորված ըլլալու են նախապէս թէ ինչ է մկրտութիւնն և ինչ է անոր նշանաւ կոթիւնը և նպատակը : Բուն խնդիրն է այս. Պողոս առաքեալ, որ երկու պաշտօնէից Աւետարանի, Տիմոթէոսի և Տիտոսի, երեք թուղթ ուղղած է, և որոց մէջ այնչափ հրահանգներ և խրատներ կու տայ անոնց նոցա պաշտօնին վրայ, որ ըսած է նաև բառ առ բառ, "Աւետարանիչ Գրք Գրքէ," ինչո՞ւ համար մկրտութեան վրայ, (այսինքն) զայն Դո՞ւ, Երբ և Ի՞նչ եղանակաւ մարտարարելու վրայ երբէ՞ քան ինչ զիստի, մինչ խրատներ և հրահանգ կու տայ անոնց մանրամասնաբար . . . ըսելով, "խօսքը քալողէ, մտադրութեամբ Գրքէ պարապէ, . . . աւետարանիչ Գրք Գրքէ, քու պաշտօնը կատարէ, և այլն, (Բ Տիմ. Գ. 2, 3), ինչո՞ւ համար այս մեր Աւետարանչին սեպհական պաշտօնին, մկրտութեան վրայ (իբրև պաշտօն անոնց) քննութեան և ոչ իսկ մի քան ինչ անգամ զիստի : Ընթերցողն յայտնի պիտի տեսնէ, կարգալով Յայտ. Ճճմ. եր. 7—10, որ հոն ոչ չգիտութեամբ և ոչ "յանդգնաբար" խօսուած բան չկայ :

Պ. Աւետարանիչ մեր գրուածն այսպէս պիտի և պակաս ներկայացունի ինչքան պատեհութիւն կը սեպէ ութ կարգ ընտաններ յառաջ բերել, ցուցունելու համար թէ ինչ է կամ ինչ կ'ընէ (ըստ իւր գաղափարին) մկրտութիւնը մկրտողին : Պատ. Շիշմանեանի սոսկ բառական նշանակութեանց յենելով այնպիսի մեկ-

նութիւններ տալուն անբանաւորութիւնը արդէն ցուցուցած ենք (Յայտ. Ճճմ. եր. 68—79) :

Պատ. Շիշմանեան յաղթանակաւ յառաջ կը բերէ վկայութիւններ տարաժամ, իւր ութ տեսութիւնները հաստատելու համար, և կը կնքէ իւր խօսքը սա յաղթական խօսքն յարելով. "Թող ընթերցողը վերոյիշեալ վկայութիւնները քննէ և պիտի տեսնէ թէ ինչ արժէք ունի Բողոքական հեղինակին խօսքերը, որ ինչպէս յիշեցինք, կ'ըսէ յանդգնաբար թէ Պողոս առաքեալ Մկրտութեան վրայ քննութեան և ոչ իսկ քան ինչ անգամ զիստի :"

Բայց թող ընթերցողը քննէ նաև Պատ. Շիշմանեանի հակադրութիւնը և անխաբար անհամարժեք զըրաժներն այս մասին, որ կը տեսնուի իւր մեր գրուածէն պակաս ընդօրինակելուն և անկէ հանած եղբակցութեան մէջ : Նաև կրնայ տեսնել ընթերցողը որ մենք ըսած ենք մեր գրքուկին վերոյիշեալ (7—10) երեսներուն մէջ թէ Պողոս առաքեալ Տիմոթէոսի և Տիտոսի ուղղած այն երեք թղթոց մէջ Պրոֆէսիան վրայ, իբրև այն պաշտօնից պաշտօնը, քննութեան և ոչ իսկ մի քան ինչ անգամ զիստի : Եւ ո՞չ ապաքէն նոյն ինքն Պատ. Շիշմանեան թէպէտ անուղղակի կերպով, կը վկայէ բանն այսպէս ըլլալուն. վասն զի անոր յիշեալ ութ տեսութեանց և ոչ միոյն մէջ միւս վկայութեանց հետ չկայ վկայութիւն մը որ Տիմոթէոսի կամ Տիտոսի թուղթերէն ըլլայ :

Ընթերցողը քաջայայտ կրնայ տեսնել թէ Պատ. Շիշմանեան ինչպէս ներքին ինքեք է հոն

ևս, և կարծես իւր վրէժը բուծել փորձեր է կրկնելով այն ութ տեսութիւններով դարձեալ ինչ որ իւր յաճախ յեղյեղած հաճախ է, և որոց յարմար պատասխաններ գիւրին է գտնել “Յայտարար ճշմարտութեան” դրքութեան մէջ: Բայց ըստ մեզ, ինչպէս ըսած ենք արդէն, աւելի ուշադրութեան արժանի են այն վարդապետութիւնը զորս Պատ. Շիշմանեան ներմուծած է մկրտութեան վրայ գրեթե առթիւ, և յորոց չեմք կարող դադարել սոսկալի և պժգալի:

Եր. 22ին մէջ հակասութիւն մը ցուցունել փորձեր է խնդիրն այնպէս ներկայացունելով որ իբր թէ մենք մէկ կողմանէ մկրտութիւնը կ'արհամարհենք և միւս կողմանէ կը բարձրացունենք զայն: Կ'ըսէ, “Մանուկները անասնոց առջինեկներուն և հին անտեսութեան մէջ Տէրոջը նուիրուած անկենդան բաներուն կարգը դասելով կ'ըսէ,” և այլն, և վարն ալ կը յարէ թէ մենք ըսած ենք անկէ առաջ, “Մեր ևս կը համարինք զայն (զմկրտութիւն) սուրբ խորհուրդ մը”: Ուրախ ենք որ հոս կը յարէ նաև մեր յաջորդ խօսքը թէ, “մկրտութիւնը պէտք է իւր արժանաւոր տեղը գրաւէ Գրիստոնէական եկեղեցւոյ վարդապետութեանց և արարողութեանց կարգին մէջ, ոչ առաւել բարձր և ոչ առաւել ցած, եթէ ոչ փրկութեան մեծ գործին կարգադրութիւնը վեր ի վայր կը յուզուի, տալն ի վերայ կ'ըլլայ, և այսպէս հաւասարակշռութիւնը կորսուելով այս միջոց շնորհաց կ'ըլլայ վնասարեւ և կորուսիչ հոգ-

ւոց:” Կը խնդրենք Պատ. Շիշմանեանէ որ լաւ ուշադրութեամբ կարգայ իւր “Պատասխան”ին մէջ ընդօրինակած այս կտորը: Այս աղէկ բայց Պատ. Շիշմանեան այս իւր ընդօրինակութեան մէջ նորէն զանց ըրեր է կարեւոր բան մը: Մենք միայն անասնոց առջինեկները յիշած չենք վերի խօսքերուն մէջ. թերեւս “մոռցած” է որ անկէ անմիջապէս առաջ յիշած ենք (Յայտ. ճշմ. եր. 41, 42) անդրանիկ զաւակունք, այսպէս. “Միթէ հին անտեսութեան մէջ անդրանիկ զաւակունք, որ Տէրոջը կը նուիրուէին, . . . կը զգային բան մը: Անասնոց առջինեկները բան մը կը զգային,” ևն. ևն:

Պատ. Շիշմանեան թող դարձեալ կարգայ մեր դրքութիւնն այն յիշեալ երեսներուն մէջ ամբողջ խնդրոյն հետ կապակցեալ խօսքերը, և պիտի տեսնէ որ հոն Աստուծոյ Ժողովրդեան անդրանիկ զաւակունք ևս անբան անասնոց առջինեկներուն և անշունչ իրաց հետ նկատուած են իշրև նուէր Տէրոջը, ըստ հրամանին Աստուծոյ: Որ երբեմն ալ մարդիկ յօժարակամ ինքնին ուխտիւ կը նուիրեն իրենց զաւակները, ինչպէս Աննա նուիրեց իւր որդին Սամուէլ, և Յեփթայէ՝ իւր դուստրը:

Եր. 23, 24ին մէջ Պատ. Շիշմանեան յետին աստիճան ծաղրաբանութեան ելած է, “անսահման գիտութիւն”, “գիտնական վերարկու”, “ի՛նչ կը պակսի այսպիսի գիտուն անձի մը”, “հեղինակին յայտնութիւնը այնքան խորին է որ . . .” և այլն, խօսքերով:

Բայց ինչ և իցէ, մենք արդէն տետրակիւս ըսկիղբն ըսինք թէ փաստերու չդոյութիւնը այսպէս կիրք կը հանէ զմարդ, չդգար թէ խօսածը վայել^{ութիւն} է թէ անվայել: Բայց ըստ հասարակաց առածին՝ «Գէշ խօսքը իւր խօսողինն է»: Մենք այնպիսի նախատինքներէ այնչափ չենք ազդուիր, քանի որ ճշմարտութիւն խօսեցնուս համար է: Մենք ընթերցողաց դատաստանին կը ձգենք թէ երբեք դիտնական կամ իմաստուն երեւելու յաւակնութիւն կը տեսնուի՞ մեր գրուածոյն մէջ: Մենք յառաջ բերած ենք այն իմաստնոց և դիտնականաց անունները իբրեւ այլ հեղինակներէ գրուած և սոսկ թարգմանած ենք և մեր գրքուկին մէջ ներմուծած:

Եր. 25ին մէջ վերջապէս Պատ. Շիշմանեան պատասխանի նման բան մը կը գրէ մեր սա հարցման. «Ուսկի՞ց կ'առնուք կանանց ալ հաղորդութիւն տալ»: Բայց փոխանակ ուղղակի «օրինակ» կամ «պատուէր» մը յառաջ բերելու Սուրբ Գիրքէն, ինչպէս ինք կը պահանջէ մենէ որ ընենք մանկավարժութիւնն հաստատելու համար, ճիշդ մեղի պէս կը վարի հոն և յառաջ կը բերէ Գաղ. Գ. 28, և Գործ. Բ. 12ը, ուր բնաւ խօսք կամ բառ մը չկայ հաղորդութեան վրայ: Ըսել է որ Պատ. Շիշմանեան երբ նեղն իյնայ կ'ընդունի մեր ընդունած սկզբունքը, մեկնութիւն, մակաբերութիւն, և այլն, և այսպէս յոյս կուտայ թէ հետզհետէ պիտի խօստովանի մեր սկզբանց ուղիղ լինելը:

Եր. 24 և 25ի մէջ Մկրտումեան արարողութեան ատեն մկրտելի անձը երկու անգամ ջրոյ մէջ թաղել խօսքին դէմ կը բողոքէ Պատ. Շիշմանեան իւր սովոր եղած ^{հաղաթափարհապետ} բառէ: Երկու անգամ ջրոյ մէջ թաղել կամ ընկղմել ըսած ենք իբրեւ ականատես իւր մկրտութեան արարողութեան— մեր աչքով տեսածին համեմատ դրեցինք: Բայց եթէ ըսէ Պատ. Շիշմանեան թէ այդպէս չէ, և զմեզ ոխալ տեսնող կամ սխալ յիշող կոչէ, կամ դարձեալ կրկնէ իւր այն ^{հաղաթափարհապետ} բառը, ինք գիտէ: Եւ սակայն տակաւին ատով ալ չղերծանիր առարկուին ձեռքէն: Զի խնդիրը մէկ, երկու կամ աւելի անգամ ջրոյ մէջ թաղելուն վրայ չէ: Եթէ Պատ. Շիշմանեան ըսէ թէ մէկ անգամ կը թաղենք, կամ երեք անգամ, տակաւին չկրնար զերծանիլ առարկուին ձեռքէն: Բուն խնդիրն է այս. ^{Ուսկից} կ'առնու Պատ. Շիշմանեան սոչափ անգամ (քանի անգամ կ'ըլլայ թող ըլլայ այն), թաղել ջրոյ մէջ մկրտելի անձը, նաև ^{Ուսկից} կ'առնու թաղել զնա երեսի վրայ կամ կռնակի վրայ, ա՛յլ ձեռաց վրայ կամ ձախուս: Կրնայ յաւելցունել առարկուն նաև շատ ուրիշ պարագաներ. առաջ ջրոյ մէջ թէ պող, վազ^{մուն} ջրոյ մէջ թէ կայուն, լճի մէջ թէ ջրհորի կամ աւազանի, բնական թէ յատուկ շինուած բոգարանի մէջ, անո՞յշ ջրոյ թէ լեղի, պղտ^մ թէ յստակ ջրոյ մէջ, յատուկ հանգերձներ պատրաստելով թէ զենջակաւ և թէ մկրտելոյն երեսն աշխարհիս ^մր կողմը դարձուելու է ի մկրտութեան, մկրտողը

ճիշդ ի՞նչ խօսքեր արտասանելու է բացի եր-
րորդութեան անունն յիշելէ, ևն. ևն:

Եւ ոչ միայն մկրտութեան վերաբերեալ
բոլոր կարելի եղած պարագայից մէջ բաշում
այսպիսի խնդիրներ կան, որոց պարտի պա-
տասխանել Պատ. Շիշմանեան, այլ և կրօնա-
կան որ և իցէ պաշտաման և արարողութեան
վերաբերեալ ամէն բանի մէջ իւր այս կամ
այն կերպով վարելը և ընելը պարտական է
հաստատել Սուրբ Գրոց պարզ վկայութիւն-
ներով՝ համաձայն իւր պաշտպանած սկզբանց,
որ մենէ կը պահանջէ որ բառ առ բառ զըր-
ուած բլան ի Սուրբ Գիրս մեր կողմանէ հա-
տատելի վարդապետութիւնք և արարողու-
թիւնք:

Յիրաւի կարեկցութեան արժանի և արդա-
հատելի վիճակի մէջ կը դանուի յայսմ եւս
Պատ. Շիշմանեան:

“Ընթերցող, մի զարմանար կամ մեղադ-
րեր” զմեզ, զի Պատ. Շիշմանեան ինք մեր
վրայ կ'ընէ նոյն բժախնդրութիւնները, և կը
ծաղրէ զմեզ երբ կ'ըսենք թէ այնպիսի բա-
նեւու մէջ որ ի Սուրբ Գիրս որոշ օրինակ կամ
պատուէր չկայ, “թող ամէն մարդ իր միտքը
հաճեցունէ”: Եթէ Պատ. Շիշմանեան ինք իւր
միտքը կը հաճեցունէ մկրտութեան արարո-
ղութեանց այդ մասանց, կամ լաւ ևս է ա-
սել, ամէն մէկ մասանց մէջ, ո՞չ ապաքէն
զինքն ևս միևնոյն դասապարտութեան տակ
կը գնէ ինչպէս զմեզ:

Եր. 23ին մէջ ժխտել փորձելով բանաւոր

պրակացութիւններն որք կ'ենն իւր երկու
երես տեսարակին մէջ դրած վկայութեանց
չարքէն, նոսր գրերէն և թուանշաններէն,
ի՞նչ Քրիստոս զՀոգին Սուրբ ընդունած չէր
ևս ի քան զմկրտութիւն իւր, յառաջ կը բե-
րէ “Չայն” տեսարակին մէջ իւր դրած դաւա-
նութիւնն ի մասին Քրիստոսի աստուածու-
թեան: Բայց իրեն կ'իյնայ իւր այդ երկու
զրուածոց հակառութիւններն հաշտեցունել
իրարու հետ, եթէ կարող է:

Թէպէտ տեսարակին անունը Պատասխան
դրած է Պատ. Շիշմանեան, սակայն լուրջ խօ-
սելով, ինչպէս առաջ ալ բռնած ենք, մեր և
ոչ մի առարկութեան կամ անոր ժխտել ու-
ղած խնդրոց գոնէ հէ պատասխան մը չը
պարունակեր այն: Կը թուի թէ Պատ. Շիշման-
եան ամբողջ և ուշադրութեամբ չէ կարդա-
ցած մեր “Յայտարար ճշմարտութեան” զըր-
բոյլը, եթէ ոչ շատ տարբեր պիտի գրէր եթէ
իւր նպատակը ճշմարտութիւնը խօսել և ինք
այլոց հոգիներուն փրկութեանն անկեղծ փա-
վաքող էր: Կը խնդրենք ազնիւ ընթերցողնե-
րէն որ երկու կողման զրութիւններն ի միա-
սին կարգան առանց նախադաշարման և ան-
կողմասիրաբար, լաւ բաղդատելով դանոնք
իրարու և Սուրբ Գրոց հետ, և յայնժամ,
յուսամբ, կարող պիտի լինին տեսնել թէ ո՞րն
է ճշմարտութիւն, ո՞ր փաստերն են զօրաւոր
և համոզիչ: Մեր անկեղծ փափաքն այն է որ
անմահ հոգիք ընդունին ինչ որ է ճշմարտու-
թիւն, և իսպառ մերժեն ամէն մոլորութիւն,

զի մահու և կենաց խնդիր է այս: Զայս ի սրտէ կը մաղթենք ամէն ընթերցողաց համար: Յաւարտ բանիցս կը յանձնարարենք սիրելի ընթերցողաց որ ուշադրութեամբ կարդան Պատ. Շիշմանեանի ուղղած յորդորն առ ընթերցողս «Պատասխան» ի 27—28 երեսներուն մէջ: Մեր ևս կատարելապէս համամիտ ենք անոր և ի սրտէ կ'ընդունինք ինչ որ կը գրէ նա հոս: Որպէս զի յաւիտեանական անմահ հոգի ունեցող իւրաքանչիւր ընթերցող չխաբուի «Քրիստոսի առաքեալներուն կերպարանքը վրանին առնող խաբեբայ բանուորներէ», «լուսաւոր հրեշտակի կերպարանք առնող Սատանայէն» կամ «Մնոր արդարութեան պաշտօնեաներու նման կերպարանք առնող պաշտօնեաներէն» (Բ. Կոր. ԺԱ. 13—15,) այլ լսեն և հնազանդին իրենց համար իւր անդին արիւնը թափող Փրկչին ձայնին, և անոնց՝ որ «Աստուծոյ խօսքը լման քարոզեցին», որոց գրութիւնները «կրնան իմաստուն ընել» զիրենք «փրկուելու Քրիստոս Յիսուսի վրայ եղած հաւատքովը» (Բ. Տիմ. Ի. 15,) ջանալով սորվիլ և կատարել «թէ ի՛նչ է Տէրօջը կամ քը» (Եփես. Ե. 17):

4823

2013

<< Ազգային գրադարան

4662